

It is explored tendencies and trends of the Ukrainian musical culture of the late XIX — early XX centuries. It is determined the influence of Borys Grinchenko's ideas on the development of worldview and creative activity of composers-contemporaries. It is noted priority role of folk song in the development of Ukrainian national musical art.

Key words: Ukrainian musical culture, national self-consciousness, folk sources, Ukrainian song.

Погребняк І.В.,

*старший викладач кафедри української літератури,
компаративістики та соціальних комунікацій
Гуманітарного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка*

ЛІРИЧНА КОМПОНЕНТА ЕПІСТОЛЯРІЮ БОРИСА ГРІНЧЕНКА (на матеріалі листування Бориса та Марії Грінченків)

У статті розглянуто ліричну компоненту епістолярію Бориса Грінченка, проаналізовано специфіку листів до Марії Грінченко. Зазначено, що епістолярій насичений різноманітністю ідей, тем, мотивів. Особлива увага приділяється листам, які вирізняються своїм внутрішнім сюжетом.

Ключові слова: епістолярій, лірична компонента, лист-записничок, лист-звертання.

Сучасне літературознавство активізувало інтерес до епістолярію митців кінця XIX — початку XX ст. — періоду, насиченого різноманітними стильовими та ідейними тенденціями, збагаченого поглибленим змістом та пошуком оновлених форм. Звісно, структурні культурософські параметри цієї доби позначилися і на листуванні визначних представників української інтелігенції. Епістолярій як специфічний літературний масив є предметом наукових розвідок таких дослідників, як С. Антоненко [1], М. Бахтін [2], Н. Белунова [3], Л. Вашків [4], О. Копач [7], М. Коцюбинська [8], В. Кузьменко [9], Г. Мазоха [10], проте лірична компонента родинного епістолярію Бориса Грінченка, зокрема листування з дружиною, поки що залишається поза увагою дослідників.

Листування Б. Грінченка з дружиною 1883–1885 рр. є духовно необхідною комунікативною потребою, адже саме до неї були написані ліричні, оригінальні листи-вірші, листи-оди, зворушливі послання. Навіть візуально ці листи вирізняються з-поміж інших — це 32 записочки, написані на невеличких аркушах паперу, та два записнички-подорожники, що складаються відповідно з 57 та 147 невеличких за обсягом сторінок.

Відомо, що у 1883 р. Борис Грінченко на вчительських курсах у Змієві познайомився з молодою вчителькою Марією Миколаївною Гладиліною. Ця зустріч у його житті була найважливішою. Щирі душевні розмови, спільні інтереси, листування зблизили їх так, що вони навіть називали один одного лише по-родинному: «Сестро Марусю», «Брате Борисе». Письменникові, самотньому на той час, важко було переносити побачене і пережите, а друзів, щирих і вірних, бракувало. Отож Марія, яка була його одноліткою, стала щирим однодумцем і найпалкішою прихильницею його ідей. Б. Грінченко палко закохався у цю розумну, добру, відверту дівчину: «Велике щастя на світі міні / Не знаю за віщо припало: / І серце і розум ніколи его / Ніколи ізроду не ждали. / Щасливий я, любко! У серці моїм / Я гордую силу вже чую: / Благословляю, голубко, тебе / Любов нашу вірну святую!» [6].

Зміст листів Бориса до Марії демонструє особливості романтичної душі митця. Вони демонструють морально-філософське, радісно-меланхолійне забарвлення, що сягає коріннями у літературну традицію, побут і культуру українського дворянства, до якого належав митець. 14 грудня 1883 р. Б. Грінченко писав Марії: «Кажуть, що час минаючи одмінєя почування. Я сам думаю, що може це й правда, алеж міні здається, що навряд чи одмінити він те почування святе — кохання до неї. Та хиба-ж і можна, щоб вона одмінилася? Коли вірють у Бога, то его не забувають, а я в неї вірю, вірю в тебе, моя Марусю, моя свята» [6].

Звернення Б. Грінченка до коханої вирізняються поліфонічністю та багатоплановістю. Перед нами постає розмаїтий образ молодого митця, у якого поряд з відвагою і сміливістю, щедрістю, вірністю Батьківщині, служінню українському народу пульсує непереборне, безмежне поклоніння жінці: «В думці зъявилася ти / Передо мною, кохана, — / Знову я чую тоді: / Сили боротися стане, / Стане нам сили пройти / Шлях наш, тернами покритий, / І щоб до краю нести /

Всякі незгоди на світі. / Не для розкошів і втіх / Ми свої руки зьднали: / Ще не родилися ми — / Гори роботи лежали! / Треба робити її / Працю, надбану віками, — / Та не похилимось ми — / Буде надія із нами: / Стрінутця тяжкий дні, / Будуть смутні години, / Та проминуть всі вони — / Діло одно не загине!» [6].

Надзвичайно віддана і вірна Б. Грінченку Марія розуміє масштаб його таланту і особистості, не просто здійснює допомогу в громадських справах, але і дбає про його душевний комфорт. Для неї Борис стає втіленням ідеальної безкорисливості, людиною високої моральної відповідальності, спроможною до високого духовного служіння. У своїх записничках Грінченко занотує: «Кохання тепер оджило мене, / Дає міні нову силу, / І вкупі ми йтимем, й немає того / Щоб нашу ту силу зломило!» [6].

Листам Б. Грінченка до Марії притаманна підвищена психологізація тексту, чітка ритмічна організація, що дозволяє через постійні зміни в тональності оповіді динамічно передати процес переживання і простежити органічне переведення побутових реалій у площину більш загальних морально-філософських проблем: «Обніміть мене дуже, кохана, / І очі закриєм на світ, — / Нехай він дуріє в тумані, / Ми-ж будемо до віку любити! / Вуста ми зєднаємо з вустами, / Кохано пригорнемося ми / І будемо між всіма людьми / У двох тільки будемо сами. / Коли-ж ті зневірені люде / Зробили-б нам лютий загин / Й тоді тільки щастя нам буде, / Те щастя недовгих хвилин, / Що вкупі у двох ми зазнали, / Коли ми усе віддали, / Коли ми без краю кохали, / Коли ми жили і жили! / І, вкупі стулившись вустами, / Щасливі згинули-б ми / І навіть тоді між людьми / У двох тільки-б вмерли сами» [6].

На тлі епохи проступає яскрава особистість митця і, навпаки, через інтимні відносини постає час, епоха, колорит. Листи є документальним свідченням романтичної складової складної помежової епохи, її культурних запитів, духовного рівня стосунків між чоловіком і жінкою: «— Яка ти гарна. І очі як зореньки сяють. Пиши. / — А ти сьогодні поганій: смутний дуже. / — Я не смутний. Як гляну на тебе, зіроньку ясну, так у мене у троє сили більшає неначе і любо і гарно на душі стане. / — Я б тільки одного бажала щоб до віку так було. / — І буде. Там де сяє зоря щастя, там нема другого виходу, як іти, іти до неї і бути вкупі з нею. / — Одного міні страшно щоб твоя зірка не погасла якъ ти на неї дужче роздивишся. / —

Любко, я сердитимусь за це. Як на небі сонце сьє, не згасне до віку, так і ти для мене до віку сьятимеш так, як і досі сяяла. / Коли ти сердишся то я не буду нічого казати про це, а тільки думати» [6].

Ліричні послання Б. Грінченка до Марії — це емоційні сповіді, в яких відчувається прагнення уникнути самотності, вирватися з міцних кайданів розлуки. Вони містять унікальні, неповторні свідоцтва глибоких інтимних почуттів, але водночас демонструють не приземлений літопис побуту, а возвеличують правду буття, прагнення до ідеалу: «Я не знаю, що буде зо мною далі, поки настане Різдво. Я чую, чую добре, що тільки вона одна зможе мене держати на тій дорозі, на яку я ступив під її впливом. Я чую вже, що знов у душі там заводятьця чорні похмурі гадини, що та чистість душі, котру я мав тоді, як був з нею, як був коло неї, що вона зникає. А ще так довго ждати! А тут ще не пише! Не знаю я, що й думати про це» [6].

Поряд із ліричними рядками, сповненими кохання, не останню роль відіграє шире почуття любові до України: «Французкий економіст Дюнаї сказав: “Тільки й можна виграти справу (підняття народного добробуту) поволі, по мірі того, як вона пройме розуміння й завички більшости”. Прикладаючи цей довод до рідного діла, я кажу: хай наші діячі роблють для народа, дбаючи, щоб его розуміння й завички пройнялися основи національного розвитку — це найсамперед. А друге — хай вони роблють словом і для великоруської громади і виясняють їй значення і потребу для кожного племені цього національного розвитку, щоб розуміння і завички великоруської громади пройнялися признанням потреби цієї» [5].

Естетично значимою вершиною листування Б. Грінченка з дружиною є возведення звичайного і побутового у ранг опоетизованого. У листах Грінченка до Марії відчутна особлива атмосфера лірично-духовного життя митця, пошуки ним високого чи ідеального: «— Чого ти голубонько, така смутна / — Я не знаю чого тобі здається що я смутна: я завсім не смутна. / — Колись ця пісня заставляла мене ридати. Тепер я не заплачу більше, бо нерви зробилися кременіші *під впливом життя*» [5].

Листи демонструють, що не тільки Марія постійно підтримує свого чоловіка. Він так само намагається бути їй опорою у всіх життєвих випробуваннях, прагне її розрадити, емоційно підтримувати, що відчувається у наступних рядках: «Серденько мое, не журись. То все дурниця і воно не тепер, то скоро все зникне. А ти чогось такъ

засумувала, що я ніколи тебе такою смутною не бачив. Ніколи не треба одразу кидатися у журбу при першій-же перешкоді, тим найбільш, що ця перешкода зовсім ще-ж не велика. Не журися-ж, серце» [5].

Листування Б. Грінченка містить важливу інформацію, яка дає змогу спостерігати за змінами психологічного стану митця у той чи інший конкретний період. У листах є філософські роздуми про сенс життя, призначення людини, розвиток стосунків: «Голубко моя, серце мое, мое єдине щастя, прости мене за те, що я такий нікчемний. Прости мене, я знаю, що я винен, але, але О Боже на що-ж воно знову знову все те минуле устає. Передо мною і я сам в цьому винен. Невже це давні інстинкти загомоніли. О ні! Я не вірю цьому, не вірю, бо хіба-ж ти мене не зробила инчим, хіба не влила в мою душу инчі почування. Але прости серце за цей раз прости моя свята, мое кохання. Прости, бо ти добра» [5].

Привертає увагу окрема низка листів, коли Б. Грінченко очікує відповіді Марії стосовно їхнього шлюбу. Його знову мучать сумніви, він згадує минуле і сумнівається, що вона відповідь йому згодою, маючи надію лише на її доброту. Суворий, вимогливий до себе, він перепрошує дівчину за своє минуле і присягається у вічному коханні: «Марусю, серце, прости мене і я присягаюсь тобі коханням до моєї великої матері України, що все, все зроблю, що б ті гріхи замолити перед тобою, тобою святою» [5].

1884 р. Б. Грінченко одружується з Марією, яка віднині буде для нього вірним другом і соратником у всіх справах, надасть ту підтримку, якої йому так не вистачало на життєвому шляху. Від цього часу вона стає для Грінченка вірною супутницею, товаришем, коханою жінкою, яка вирізняється унікальною чистотою душі: «І минають дні за днями / І горить надія: / Скоро справдяться колишні / Кохані мрії / Скоро вирне ясна зоря / Гляне із туману: / Скоро щастям оповить / Прекрасну кохану» [5].

Записнички до Марії — це внутрішній діалог Б. Грінченка із душевно близькою людиною, щирі почуття якого тісно переплетені зі стражданнями через розлуку. Комплекс нетривіальних почуттів перевертає весь внутрішній світ Грінченка, його бажання побачити Марію стає нестерпним, і любовні муки він порівнює з каторгою: «Ще один день каторги. А може й не один, а багато, і не день, а місяці? Не знаю. Ні, ні знаю! Тільки один день, бо Маруся сказала, що

приїде. Але чом-же вона сьогодні не приїхала, чом? Голова горить, в грудях горить, палить о хоч-би вже край» [5].

Б. Грінченко болісно витримує розлуку з коханою, суворе минуле ні на мить не залишає його змучену душу, адже саме з Марією він віднаходить довгоочікуваний душевний мир і спокій. У цей період в «записничках» особливо виразно проступає лірично-філософський струмись: «Добрая моя, если-б ты знала как много для меня значит мое одиночество. Нет, ты никогда не была в таком положении, в каком был прежде я, и потому тебе действительно трудно это будет понять. Тебе трудно будет понять, почему день такой разлуки с тобою стоит мне самого тяжелого года из пережитой мной жизни. Ты не поймешь, почему я в эти минуты дохожу до страстного желанія разможить свою глупую голову об эти непоколебимые холодные стены. Но я сдержу сам свое малодушія. Разве ты не вернешся ко мне? Разве мы не будем вновь жить вместе? Разве вновь не вернется к нам наше счастье? Да, да это все будет, я в этом уверен, — но что-же ты поделаешь со мной. Я, всегда был чистым ребенком во всей истории нашей любви» [5].

З появою в родині Б. Грінченків доньки Насті лірична компонента «записничків» посилюється. Провідною ідеєю звертань у листах до дружини так само лишається смуток з приводу розлуки: «Мені хочеться сказати тобі, моя любя, моя кохана, хочеться сказати, щоб хоч не зараз, хоч з листа ти прочитала мои слова. Але що-ж я тобі скажу, що я тобі зможу сказати, оприче одного того, як мині тяжко, як мині невимовно тяжко без тебе, без Настусі. Мині хочеться плакати, тяжко и довго плакати и сльози вже льютця з моих очей. Але тут люде. На що им знати про наше горе, бачити наши сльози. Годи плакати, буду силкуватися не плакати, але не знаю, чи зможу. Бо и в цю хвилину, як я це пишу дурна сльоза котетця» [5].

У листах до Марії відчутні як оптимістичні, так і песимістичні нотки. Грінченко як мужній, сильний чоловік може стерпіти фізичні муки, але душевні страждання знести для нього несила. Отож дружина всіляко підтримує та підбадьорює чоловіка, намагається розрадити його, але не може своїми листами збороти його відчай: «На листок / Сльози набигли / И зникли вони... / Годи журитись! / Пишеш мині? / Добре! Не буду / Щастя хвилин / Жду в самотині / Жду я один! / Приїде кажеш / Щастя колись... / Чом-же пекучи / Сльози лились? / Чом? Бо один я / Щастя-ж нема / Хата весела /

Наче тюрма... / Кажеш не будеш / Милий один... / Довго ще мила / Ждать тих хвилин» [5].

«Записнички» різноманітні за характером текстів — тут спостерігаються філософські вкраплення, роздуми, узагальнення, ліричний поліфонізм. Розлука з коханою дружиною для Б. Грінченка постає найстрашнішою мукою, але навіть її митець опоетизовує: «**Люботинь**. Колись-то отуть, на оцему вокзали, була ти вдвох зо мною. Колись ми тут ждали поїзда, як ось и я тепер жду... Двичи ми его ждали: один разь на розстання — це було тоди, як я з Богодухова йїхав, а ти проважала мене, тоди на те святе Риздво... А друге не на розстання, а на умисне життя, тоди ми в Олексіївку йїхали. А тепер я один жду поїзда на зобачення, а там? А там що: чи знову розстання чи ни? Не знаю, не знаю...» [5].

В основі епістолярних звертань Б. Грінченка до Марії лежать буденні уявлення про світ і його елементи. Ці уявлення складають ідеальну систему світоустрою, де відбувається абсолютне утвердження людини, її гармонійне існування. Репрезентовані душевні переживання митця демонструють поліфонічну особистість, що крізь призму страждань все одно прагне душевної гармонії: «Ти спиш тепер, голубко моя сизокрила, спиш и не сподиваєшся мене. Але чудна ти! Невже ти думала, що я, після твого листа, зостався-б сидіти одинокий у Александрії, у той час, як моя мила сумує у Богодухови и як мине змога полинуги до неї? Ни, ни! Я буду с тобою и з Настусею, зорько моя. И хоч може (о як згадувати тяжко) знову нам на який час доведеться розстатися, алеж я поцилую твої святи нижиньки и заховавши од людей свою журбу глибоко, глибоко у серци, знов поїду на одинокє життя и може якось перебуду его, може якось переживу тильки, чи переживу? Ни, ни не буду заздальгідь розбратовувати болю» [5].

Лірична компонента «записничків» Б. Грінченка визначається різнобарвними ідеями, темами, мотивами: необхідності самопізнання та пошуку істини, осмислення суті людської природи, двоїстості та мінливості людської душі, відсутності чітких меж між протилежними явищами та почуттями, роздвоєння людської особистості, пізнання себе через іншого, взаємин людини зі світом, з іншими людьми, з самим собою. Ця система цінностей тісно пов'язана зі шляхетними якостями громадянина, в якого свідомість націлена на становлення, збереження та розвиток нації, підтримання та створення добробуту, обстоювання інтересів людей.

Як бачимо, листи Б. Грінченка до дружини — це своєрідна лірично-духовна сповідь зі своїм внутрішнім сюжетом, що характеризується теплою, інтимною тональністю. Жанровий компонент цього епістолярію оприявнюється у листах-посланнях, листах-звертаннях, листах-записочках, листах-записничках, листах-ліричних поезіях.

Джерела

1. Антоненко С. В. Структура писем А.С. Пушкина (лингвостилистика текста) / С.В. Антоненко. — К. : Т-во «Знання України», 2000. — 154 с.
2. Бахтин М.М. Проблемы речевых жанров / М.М. Бахтин // Автор и герой. К философическим основам гуманитарных наук. — СПб., 2000. — С. 248–299.
3. Белунова Н.И. Дружеское письмо творческой интеллигенции конца XIX — начала XX в. (Жанр и текст писем) / Н.И. Белунова. — СПб. : Изд-во Санкт-Петербург. ун-та, 2000. — 140 с.
4. Вашків Л.П. Епістолярна літературна критика : становлення, функції в літературному процесі / Л.П. Вашків. — Т. : Поліграфіст, 1998. — 134 с.
5. Листування Б. Грінченко до М. Грінченко. 2 записники від 1883–1885 років // ІР НБУВ. — Ф. III. — Спр. 41226. — Арк. 2.
6. Листування Б. Грінченко до М. Грінченко. 32 записочки від 1883–1884 років // ІР НБУВ. — Ф. III. — Спр. 41226. — Арк. 32.
7. Копач О. З епістолярної спадщини Григорія Сковороди / О. Копач // Зб. наук. праць Канадського НТШ / Наук. т-во ім. Т. Шевченка ; [за ред. Б. Стебельського]. — Торонто, 1993. — С. 133–142.
8. Коцюбинська М. Зафіксоване і нетлінне : роздуми про епістолярну творчість / Михайлина Коцюбинська. — К. : Дух і Літера ; Х. : Правозахисна група, 2001. — 300 с.
9. Кузьменко В.І. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х років ХХ ст. / В.І. Кузьменко ; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка. — К., 1998. — 306 с.
10. Мазоха Г.С. Український письменницький епістолярій другої половини ХХ століття : жанрово-стильові модифікації / Г.С. Мазоха. — К. : Міленіум, 2006. — 344 с.

В статье рассмотрена лирическая компонента эпистолярия Бориса Гринченко, проанализирована специфика писем к Марии Гринченко. Отмечено, что эпистолярій насыщен разнообразием идей, тем, мотивов. Особое внимание уделяется письмам, которые отличаются своим внутренним сюжетом.

Ключевые слова: епістолярій, лірическая компонента, письмо-записная книжка, письмо-обращение.

The article presents lyric component of Borys Grinchenko's letters, analyzes specific character of letters to Maria Grinchenko. It is noted that the letters are filled with various ideas, themes, motifs. The great attention is paid to letters which are distinguished by their internal plot.

Key words: letters, lyric component, letter-notebook, appeal letter.

Спірідонова А.В.,

*аспірантка Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ БОРИСА ГРІНЧЕНКА У СПОГАДАХ СУЧАСНИКІВ

У статті висвітлено життя і творчість Бориса Грінченка через спогади сучасників. Розглянуто духовні цінності, які захищав Борис Грінченко.

Ключові слова: національна школа, Борис Грінченко, спогади, сучасники.

У цьому році ми відзначаємо 150 років від дня народження видатного українського культурного діяча Бориса Дмитровича Грінченка, говоримо про його неоціненний внесок у розвиток національної культури та педагогіки. Це людина, яку справедливо можна називати класиком української літератури. Борис Грінченко увійшов у історію України як видатний поет і прозаїк, літературний критик, літературознавець, упорядник і редактор «Словаря української мови». З-поміж іншого він проявив себе і як організатор видавничої справи в українській журналістиці.

Через сто років після смерті митця його творча спадщина не забута. Високо цінували просвітню діяльність Б. Грінченка такі українські діячі, як Панас Мирний, Іван Франко, Павло Грабовський, Леся Українка, Ольга Кобилянська, І Нечуй-Левицький. Творчий доробок письменника продовжують досліджувати і вивчати сучасні вчені-луганці: Ю. Єненко, Б. Пастух, Л Нежива О. Неживий.

Про життя і творчість Бориса Грінченка було багато написано його сучасниками. Однак провідним серед них тривалий час залишався Сергій Єфремов, який ще за життя письменника у газеті «Рада» та інших виданнях рецензував книги Б. Грінченка. У 1910 р. він упоряд-